

Dinamika i stepen urbanizacije Sjeveroistočne Bosne u periodu od 1948. -1991. godine, sa posebnim osvrtom na općinu Gračanica

DAMIR DŽAFIĆ
.....

URBANIZACIJA, KAO "najmasovniji proces savremena čovječanstva,"¹ se u jačoj mjeri javlja s prvom industrijskom revolucijom u zapadnoj Evropi, a kasnije se sukcesivno širi i zahvata sve veći dio ekumene.

Upoznavanje pojedinih prostora prema stepenu urbanizacije ima višestruku korist, jer u pravilu, viši stepen urbanizacije odgovara višem stepenu ekonomskog razvoja nekog prostora, i obrnuto.²

Prema stepenu urbanizacije, pod kojim se podrazumijeva procentualno učešće gradskog u ukupnom stanovništvu nekog prostora (države, regije, općine i sl.),³ obično se izdvajaju

tri tipa prostora:

- ruralni tip (s manje od 25% gradskog od ukupnog stanovništva),
- urbani tip (s više od 50% gradskog od ukupnog stanovništva) i
- prijelazni tip (od 25 - 50% gradskog od ukupnog stanovništva).⁴

Ruralni tip je karakterističan za ekonomski nerazvijena područja, u kojima primarne djelatnosti imaju glavni značaj, prijelazni tip je svojstven zemljama u razvoju, u kojima je primjetan razvoj sekundarnih djelatnosti, najviše industrije, dok je urbani tip karakterističan za ekonomski veoma razvijena područja, u kojima su dominantne djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora.⁵

Iako diferenciranje naselja i stanovništva na gradsko i seosko, odnosno pitanje šta treba smatrati gradom, a šta selom, predstavlja veliki problem, jer ne postoji jedinstvena definicija za ovo razgraničenje, ovom prilikom ćemo, služeći se podacima zvaničnih popisa

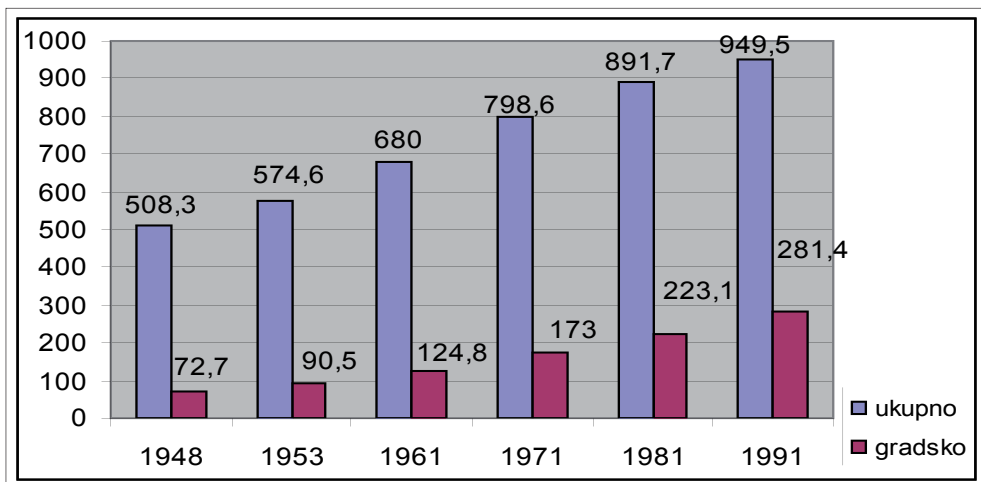
¹ M. Friganović, *Demografija, stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb, 1999., str. 234.

² J. Čehajić, O nekim odlikama urbanog stanovništva svijeta, *Geografski pregled*, br. 25, Sarajevo, 1981., str. 74.

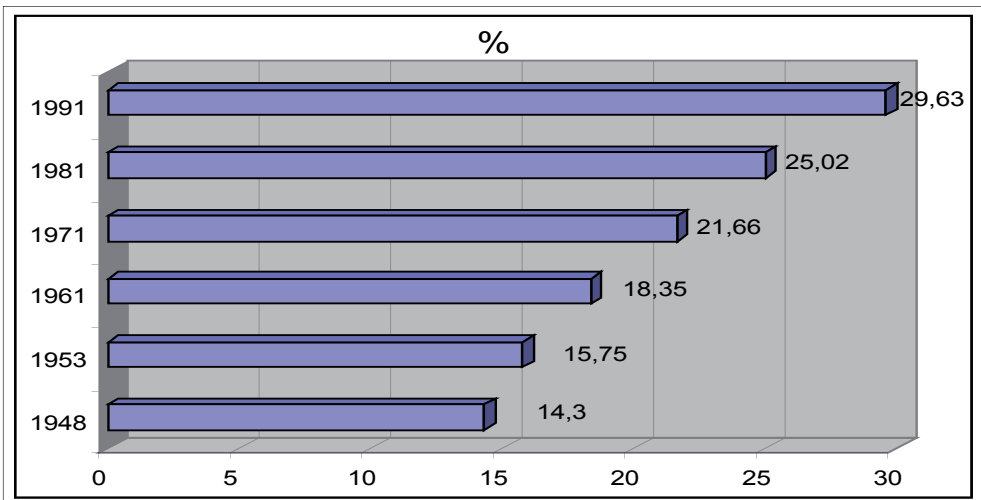
³ I. Ginić, Merjenje nivoa urbanizacije u svetlu skorajšnjih popisnih podataka, *Stanovništvo*, br. 4, Beograd, april - juni 1964., str. 428.

⁴ M. Friganović, Op. cit., str. 232.

⁵ J. Čehajić, Op. cit., str. 74.

Grafikon 1. Kretanje broja ukupnog i gradskog stanovništva sjeveroistočne Bosne u periodu od 1948. - 1991. godine (u hiljadama). Izvor: zvanični popisi stanovništva

Grafikon 2. Kretanje stepena urbanizacije sjeveroistočne Bosne u periodu od 1948 - 1991. godine. Izvor: Izračunavanja na bazi popisnih podataka

stanovništva, gradskim naseljima smatrati sva naselja sjeveroistočne Bosne koja su evidentirana kao općinski centri, a takvih je bilo 19.¹

SJEVEROISTOČNA BOSNA

U periodu od 1948. - 1991. godine na prostoru sjeveroistočne Bosne evidentiran je

¹ To su : Banovići, Bijeljina, Bratunac, Brčko, Gračnica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lopare, Lukavac, Orašje, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Tuzla, Ugljevik, Vlasenica, Zvornik i Živnice.

konstantan porast kako ukupnog, tako i gradskog stanovništva (graf. 1.).

Na osnovu podataka prezentiranih u grafikonu 1., uočavamo da je u navedenom periodu gradsko stanovništvo zabilježilo porast od 208.691 stanovnika (sa 72.689 stanovnika u 1948. na 281.380 u 1991. godini) ili za 287,1%, dok je ukupno stanovništvo poraslo za 441.275 stanovnika (sa 508.274 stanovnika u 1948. na 949.549 stanovnika u 1991. godini) ili za 86,8%.

Kroz cijeli posmatrani period procentual-

Tip	Općina	Stepen urbanizacije	Tip	Općina	Stepen urbanizacije	Tip	Općina	Stepen urbanizacije
RURALNI	Živinice	21,87	PRIJELAZNI	Banovići	32,69	URBANI	Tuzla	63,88
	Zvornik	18,07		Bijeljina	37,38			
	Vlasenica	23,40		Brčko	47,34			
	Ugljevik	11,68		Kladanj	30,36			
	Šekovići	17,87						
	Srebrenik	13,07						
	Srebrenica	15,46						
	Orašje	13,83						
	Lukavac	22,26						
	Lopare	5,30						
	Kalesija	10,40						
	Gradačac	22,83						
	Gračanica	21,52						
	Bratunac	22,86						

Tabela 1. Tipovi općina sjeveroistočne Bosne prema stepenu urbanizacije 1991. godine (u %).

Izvor: izračunavanja na bazi popisnih podataka iz 1991. godine

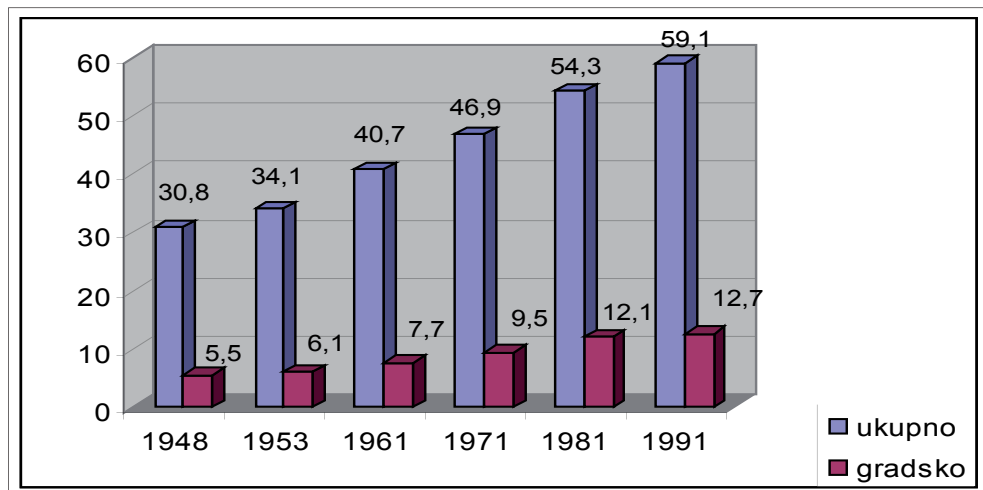
no učešće gradskog stanovništva u ukupnom stanovništvu, tj. stepen urbanizacije konstantno je rastao (graf. 2.).

Podaci iz grafikona 2. pokazuju da je sjeveroistočna Bosna, kada je u pitanju stepen urbanizacije, sve do 1981. godine pripadala ruralnom tipu područja, da bi 1981. godine prešla u prijelazni tip (od 25 - 50% gradskog stanovništva)

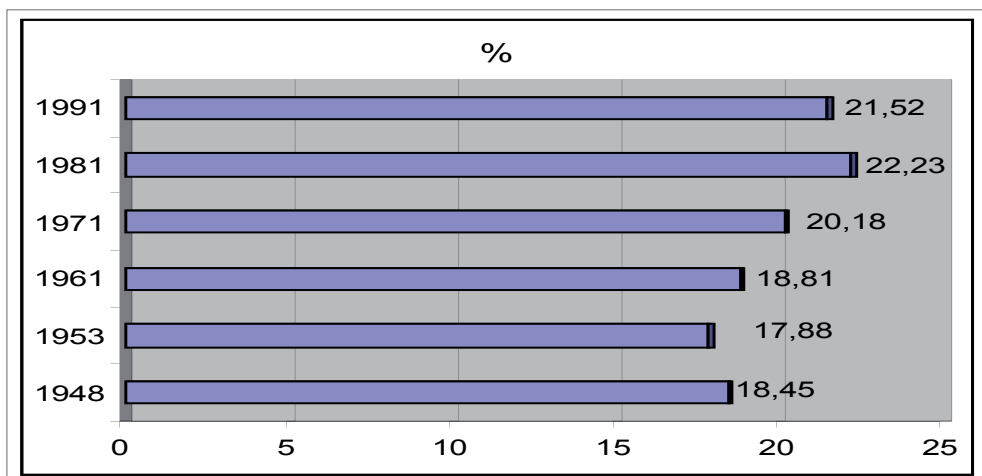
Posmatrajući pojedinačno općinska po-

dručja na prostoru sjeveroistočne Bosne, može se uočiti da je najveći broj općina, prilikom svakog popisa, pripadao ruralnom tipu. Te općine su: Živinice, Zvornik, Vlasenica, Ugljevik, Šekovići, Srebrenica, Srebrenik, Orašje, Lukavac, Lopare, Kalesija, Gradačac, Gračanica i Bratunac.

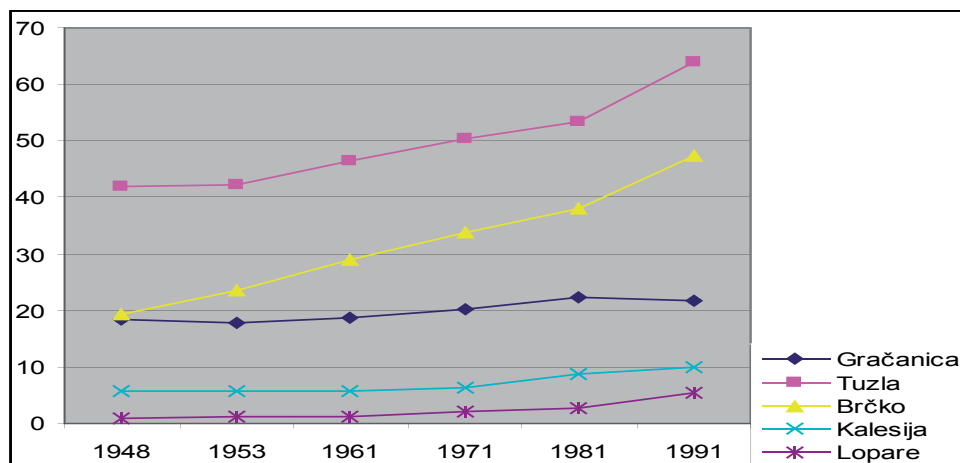
Prijelaznom tipu su pripadale općine: Banovići i Kladanj (od 1953. godine), Brčko (od 1961. godine) i Bijeljina (od 1971. godine).

Grafikon 3. Kretanje broja ukupnog i gradskog stanovništva gračaničke općine u periodu od 1948-1991. godine (u hiljadama). Izvor: Zvanični popisi stanovništva

Grafikon 4. Kretanje stepena urbanizacije u općini Gračanica u periodu od 1948-1991. godine. Izvor: izračunavanja na bazi popisnih podataka

Grafikon 5. Uporedni pokazatelji stepena urbanizacije općina Gračanice, Tuzle, Brčkog, Lopara i Kalesije u periodu od 1948.- 1991. godine (u %). Izvor: izračunavanja na bazi popisnih podataka

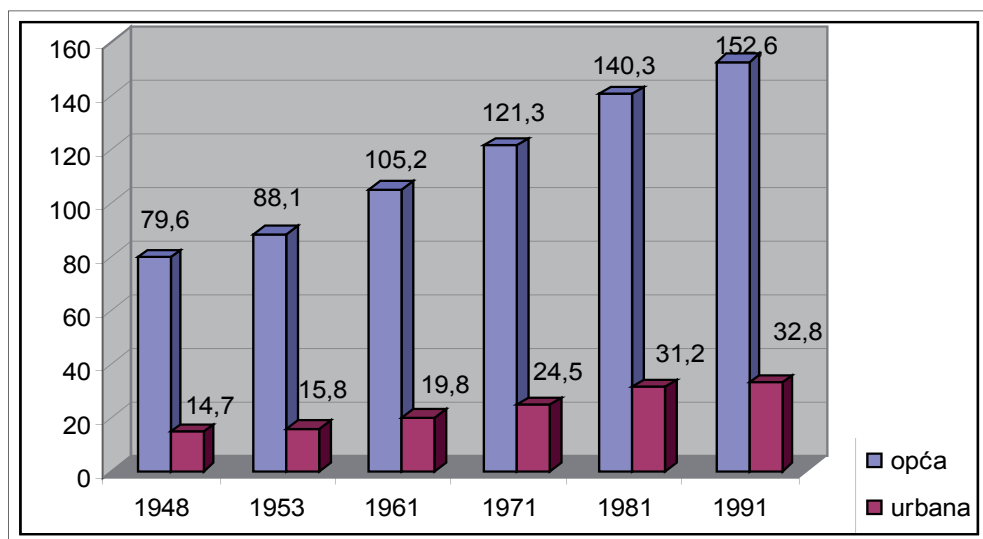
Sve do 1971. godine na području sjeveroistočne Bosne nije bilo općinskog područja koje, prema stepenu urbanizacije, pripada urbanom tipu, da bi te godine to postala Tuzla, što je zadržala i kasnije (tab. 1.).

Na osnovu podataka iz tabele 1. mogu se uočiti značajne razlike u stepenu urbanizacije kako između općinskih područja u cjelini, tako i između općinskih područja koja pripadaju istom tipu. Tako npr. ruralnom tipu pripadaju Lopare sa 5,3% urbanog stanovništva, a s druge strane istom tipu područja pripadaju i Vlasenica, Gradačac, Lukavac i dr. općinska područja kod kojih je učešće gradskog u ukupnom stanovništvu iznad 20%. Isto tako, među prijelaznim područjima, najveće učešće gradskog stanovništva imala je općina Brčko, koja je bila na pragu ulaska u urbani tip područja, dok je najmanje učešće imala općina Kladanj.

pnom stanovništvu iznad 20%. Isto tako, među prijelaznim područjima, najveće učešće gradskog stanovništva imala je općina Brčko, koja je bila na pragu ulaska u urbani tip područja, dok je najmanje učešće imala općina Kladanj.

OPĆINA GRAČANICA

Kako u sjeveroistočnoj Bosni, tako je i na području gračaničke općine u periodu od 1948. - 1991. godine dolazilo do konstantnog povećanja broja gradskog, a i ukupnog stanovništva. Međutim, za razliku od sjeveroistočne Bosne, ovdje je procentualni porast gradskog

Grafikon 6. Kretanje opće i urbane gustine naseljenosti gračaničke općine u periodu od 1948-1991. godine (u st/ km²). Izvor: Izračunavanja na bazi popisnih podataka

stanovništva bio znatno niži (graf. 3.).

Na osnovu podataka prezentiranih u grafikonu 3. može se uočiti da je ukupno stanovništvo gračaničke općine u navedenom periodu poraslo za 28.230 stanovnika (sa 30.820 u 1948. na 59.050 u 1991. godini) ili za 91,6%, dok je gradsko stanovništvo poraslo za 7.022 stanovnika (sa 5.689 stanovnika u 1948. na 12.711 stanovnika u 1991. godini) ili za 123,4%.

Pošto je procentualni porast gradskog stanovništva tokom međupopisnih perioda od 1948. -1953. i od 1981.- 1991. godine bio niži od procentualnog porasta ukupnog stanovništva, tokom tih perioda je dolazilo do smanjenja stepena urbanizacije, dok je u ostalim međupopisnim periodima gradsko stanovništvo raslo po većoj stopi od ukupnog, pa je i stepen urbanizacije rastao (graf. 4.).

Na osnovu podataka iz grafikona 4. vidimo da je gračanička općina kroz čitav posmatrani period pripadala ruralnim područjima kada je u pitanju stepen urbanizacije. Uporedimo li ove podatke sa podacima iz grafikona 2., onda možemo uočiti da je općina Gračanica do 1961. godine imala viši stepen urbanizacije od sjeveroistočne Bosne, da bi u narednom periodu taj stepen bio niži.

Kada se stepen urbanizacije gračaničke op-

ćine uspoređi sa ostalim općinskim područjima sjeveroistočne Bosne, može se uočiti da je gračanička općina, tokom posmatranog perioda, za nekim općinama znatno zaostajala, dok je, s druge strane, bila znatno ispred pojedinih općinskih područja (graf. 5.).

Prezentirani podaci u grafikonu 5. pokazuju da je gračanička općina, prema stepenu urbanizacije, kroz cijeli posmatrani period znatno zaostajala za općinama Tuzla i Brčko, dok je istovremeno bila znatno ispred općina Kalesija i Lopare.

Pošto je površina gračaničke općine u periodu od 1948. -1991. godine bila nepromjenljiva (387 km²), na osnovu podataka o broju gradskog i ukupnog stanovništva, možemo izračunati i kretanje opće ili aritmetičke, kao i urbane gustine naseljenosti¹ kroz navedeni period (graf. 6.).

Podaci iz grafikona 6. nam pokazuju da je kroz navedeni period došlo do porasta kako opće, tako i urbane gustine naseljenosti gračaničke općine, a taj porast je rezultat porasta ukupnog i gradskog stanovništva.

¹ Opća ili aritmetička gustina naseljenosti pokazuje broj stanovnika na jedinici površine, dok urbana gustina naseljenosti pokazuje broj gradskog stanovništva na jedinici površine (M. Friganović, Op. cit., str. 21.).